

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 15.032.2023 в Одеському національ-
ному університеті імені І.І. Мечнікова,
докторці історичних наук, професорці,
завідувачці кафедри історії України та
спеціальних історичних дисциплін ОНУ
імені І.І. Мечнікова
Бачинській Олені Анатоліївни

ВІДГУК

офіційного опонента **Гедьо Анни Володимирівни**, докторки історичних наук,
професорки, завідувачки кафедри історії України Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу
Парадісопулоса Софроніуса Іліаса
на тему «**Соціо-демографічне становище грецького населення Одеси**
(кінець XVIII – початок XX ст.)», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження.

Сучасний етап розвитку історичної науки характеризується підвищенням уваги до історії окремих місцевостей і населених пунктів. Історія Південної України є складовою історії України і без вирішення конкретних питань соціально-економічної та демографічної історії регіону важко зрозуміти процеси, що відбувалися в країні. Тому сьогодні посилилася необхідність залучення до наукового обігу нових джерел, що мають значний, не розкритий у повному обсязі, інформаційний потенціал.

Актуальність теми дисертації також обумовлена недостатнім рівнем висвітлення демографічних проблем греків Одеси в українській історіографії, майже відсутністю досліджень порівняльного характеру у сфері регіональної демографії. На сьогодні грецька громада України є єдиною з національних меншин України, чие місце компактного проживання зазнало такої трагічної долі внаслідок російської військової агресії, яка має всі ознаки етноциду. Наразі катастрофічною є гуманітарна ситуація в грецьких селах Донецької

області та Маріуполі, де до окупації мешкало орієнтовно 100 тисяч греків. Немає достеменною офіційної інформації про масштаби руйнувань та кількість загиблих, знищених шкіл, фондів Маріупольського краєзнавчого музею, культурних центрів і архівів.

Тому визначення закономірностей розвитку демографічних, соціальних, конфесійних та етнічних процесів, розробка методики аналізу джерел до їх вивчення, дозволить вирішити завдання планування і прогнозування політики народонаселення, міжрелігійних стосунків у сучасній Україні. Певне значення має й вивчення життєдіяльності в українських містах громадян інших країн, їх соціальне, економічне, конфесійне та культурне обличчя. Україні, яка зараз стикається з подібними проблемами, потрібно бачення багатьох питань існування тих чи інших діаспор на своїй території та своїх діаспор на теренах інших держав.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформованих у дослідженні.

Наукові положення, висновки та результати, викладені у дисертаційному дослідженні Парадісопулоса Софроніуса Іліаса, слід визнати науково достовірними та обґрунтованими. Вони базуються на застосуванні новітнього комплексу принципів і методів наукового дослідження, серед яких провідне місце належить як загальнонауковим (принципи історизму, об'єктивності, світоглядного плюралізму), так і конкретно-історичним, що у сукупності зі спеціальними методами допомагають розкрити процеси розвитку грецької спільноти Одеси в XIX – на початку XX ст.

Дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер, тому доцільно в ній використати методи історичної демографії та статистики. При аналізі усіх матеріалів застосовується системний підхід, і тому структури грецької спільноти постають як елементи єдиної системи соціально-економічного та демографічного простору, кожен з яких виконував свою певну функцію. Обґрунтованими є конкретизація та моделювання історичних процесів вибіркою кількісних характеристик та відповідною обробкою

масових джерел, використання статистичних (кількісних) методів дослідження та спеціальних математичних підходів.

Структура дисертації не викликає принципових зауважень, містить вступ, чотири розділи, 10 підрозділів, висновки, у її основу покладено проблемно-хронологічний принцип, який на нашу думку є найбільш прийнятним для розв'язання поставлених завдань.

Чітке окреслення мети та завдань роботи, формулювання предмету й об'єкту дослідження, територіальних і хронологічних меж, обґрунтування актуальності теми визначають повноцінність, структурну й змістовну завершеність вступу дисертації.

Дисертанту вдалося не лише систематизувати й узагальнити відомі факти та підходи, що знаходяться у численній вітчизняній та зарубіжній літературі. Він також виявив вміння співставляти різні підходи та оцінки з тим, щоб знаходити достовірну відповідь на поставлені завдання дослідження. В дисертації здійснено чимало історичних уточнень, підтверджена достовірність уявлень щодо демографічних процесів в Одесі у період, який досліджується. Автор має власну позицію і відстоює її у заочних дискусіях із своїми численними попередниками. У всіх розділах дисертації дуже вдало і правильно введено «внутрішню історіографію», яка не є, як це часто буває, прикрасою, а служить для найбільш повного розкриття авторської думки і створення самостійної концепції. Наприкінці кожного розділу подаються аргументовані, продумані висновки. Отримані результати свідчать про солідний фаховий рівень здобувача.

Безумовно, основним достоїнством дисертаційної роботи є її джерельна база, яку склали різноманітні за походженням, видовими ознаками та змістом опубліковані (132 позиції) та архівні джерела (292 позиції), в процесі опрацювання яких автор намагався встановити ступінь достовірності і репрезентативності вміщеної в них інформації. Дисертантом здійснено евристику в архівних, музейних та бібліотечних установах України та Греції,

виявлено і введено до наукового обігу демографічні джерела, зокрема перепис 1879 р. Грецького Королівства.

На окрему увагу заслуговують додатки до роботи, у яких автором систематизовано демографічну інформацію за різними критеріями. Складені автором таблиці виступають важливим інформативним довідником і є невід'ємною частиною роботи.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Отримані результати роботи Софроніуса Іліаса Парадісопулоса над темою дисертації є самостійними та характеризуються новизною. Ним вперше здійснене комплексне дослідження демографічного розвитку греків Одеси в кінці XVIII – на початку XX ст.; представлений механізм життєдіяльності греків Одеси шляхом вивчення шлюбності, народжування та смертності.

Здобувачем досліджено напрацювання українських, грецьких та західноєвропейських дослідників теми; реконструкції механізмів економічного та соціального відтворення і функціонування грецької спільноти міста; вплив конфесійних та соціально-економічних обставин на формування демографічного профілю греків Одеси впродовж кінця XVIII – початку XX ст.

Водночас дисертантом проаналізовано економічну та професійну діяльність представників грецького населення Одеси в 1794–1920 рр., висвітлено родинні та земляцькі зв'язки греків Одеси та греків метрополії.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Результати дисертаційної роботи висвітлено здобувачем у 22 публікаціях (19-ти одноосібних та 3-х у співавторстві), з яких 4 - у наукових фахових виданнях України, 2 розділи у зарубіжній колективній монографії, 10 публікацій, в яких додатково відображено результати дисертації (зокрема 4 — в закордонних наукових часописах), 6 публікацій, що засвідчують апробацію матеріалів дослідницької роботи. Загальний обсяг публікацій становить 8,0 друк. арк. У спільних публікаціях особистий внесок здобувача складає 70%.

Основні положення дисертаційного дослідження були апробовані в ході 7-ми міжнародних і всеукраїнських конференцій. Знайомство з публікаціями дають підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які містяться в них, вагомо й аргументовано доведені й не викликають принципових заперечень.

5. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення дослідження визначається актуальністю теми та її новизною. Матеріали і результати дисертації можуть бути використані у історико-демографічних, генеалогічних та краєзнавчих дослідженнях, які стосуються півдня України в цілому, окремих населених пунктів, родин, а також при викладанні курсів із всесвітньої історії, історії України, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін.

6. Особистий внесок здобувача полягає в підготовці першого історико-демографічного дослідження історії греків Одеси. Крім того, автором виявлений та вперше введений до наукового обігу масив архівних джерел, зокрема перепис 1879 р. Грецького Королівства. Створено декілька баз даних, які стали основою історико-демографічного аналізу.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Аналіз тексту дисертації доводить, що здобувач цілком дотримався вимог академічної доброчесності. В роботі відсутні елементи фальсифікації чи фабрикації тексту.

8. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаємо за необхідне висловити свої побажання та зауваження:

1. В тексті дисертації зустрічаються орфографічні і стилістичні огріхи. Автор не уникнув змістовних повторів, а також побічних сюжетів, не детермінованих назвою розділу чи підрозділу.

2. Історіографічне поле можна було б дещо розширити за рахунок праць, в яких є важлива інформація, дотична до теми дисертаційного дослідження. Значна їх частина включені до дисертації, але їх коло могло бути

ширшим. Наприклад, думаємо, що праці С.Г. Гузенкова та Н.В. Лобко не були б зайвими в даній дисертації (Гузенков С.Г. Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX - початку XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Запоріжжя, 2005; Лобко Н.В. Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях : дис ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2008).

3. Аналіз джерельної бази варто було робити за ustalеною в джерелознавстві типо-видовою характеристикою джерел, виділивши опубліковані та архівні джерела.

4. В подальшому можна побажати досліднику звернутися до матеріалів фонду 101 - Ніжинський грецький магістрат Державного архіву Чернігівської області, в яких зберігаються цікаві матеріали діловодства та статистичні відомості про одеських греків (Спр. 341, 868, 1181, 1186, 1314, 2573, 3549).

5. В дослідженні автор доволі толерантно зазначає, що «русифікація виступала логічним завершенням багаторічного перебування осіб іноземного походження у Російській імперії» (с. 105-106), не акцентуючи увагу, що колоніальна і русифікаторська політика імперії фактично знищила національні громади України, ліквідувавши всі права і привілеї як громад, так і іноземців, наданих імперською владою.

6. Грунтовне ознайомлення з текстом дисертації натомість не дає однозначної відповіді на запитання: Чи є репрезентивними дані так званої «випадкової вибірки» документальних свідчень, які потрапляють до аналітичних узагальнень?

7. Потребують деталізації і обґрунтування економічні фактори, що впливали на відтворення демографічних процесів. Їх вплив доведено у дисертації достатньо логічно, але синхронні взаємозв'язки виглядають епізодичними.

8. Емпіричні матеріали виглядають масштабними через широку джерельну базу. Більшість дослідницьких прийомів стосується кількісних

методів, в той час як аналіз законодавчих актів та наративних матеріалів теж потребує застосування певного методологічного інструментарію.

9. Складна соціальна структура греків Одеси вдало охарактеризована дисертантом в історичній динаміці протягом XIX – на початку XX ст. Разом із тим, соціально-станові групи імперії були ще ширшими, ніж в такому місті як Одеса. У зв'язку із цим, виникає питання можливості екстраполяції результатів авторського дослідження на інші міські та навіть сільські спільноти. Слушно, відзначаючи «відкритий характер» грецького населення Одеси, автор інколи зосереджується на аналізі виключно у межах групи і виникає питання: Наскільки доцільними будуть компаративні перспективи до інших спільнот?

10. Інноваційно цінним та доцільним виглядає авторський підхід щодо ролі демографічних чинників та факторів в етнокультурному та історичному розвитку. Про це достатньо докладно викладено у відповідних параграфах роботи першого розділу. Однак, декларація «зворотних зв'язків» - вплив етнічних, соціальних та інших факторів на динаміку простежується епізодично. Напрошується висновок, що демографічна ситуація визначала соціальне та культурне повсякдення греків Одеси. У зв'язку з цим хотілось би побачити на сторінках дисертації як повсякденність впливала і визначала демографічні стратегії, «поведінку» та «режим відтворення».

Підсумовуючи, варто зазначити, що висловлені зауваження, роздуми та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Високий дослідницький рівень наукової роботи, глибина використаного дисертантом різного виду джерел, аналіз наукової літератури за напрямком дослідження, повнота розкриття теми дають підстави вважати, що завдання, які ставив перед собою Софроніос Іліас Парадісопулос, успішно виконані й цілком втілені у висновках, які є обґрунтованими.

9. Загальний висновок та оцінка дисертації.

Вважаємо, що дисертаційна робота Парадісопулоса Софроніоса Іліаса є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням, яке дозволяє в

сукупності вирішити заявлену наукову проблему і частково заповнити історіографічну прогалину, що довгий час існувала. Робота характеризується новизною і має вагоме теоретичне та практичне значення.

Дисертація «Соціо-демографічне становище грецького населення Одеси (кінець XVIII – початок XX ст.)» за своїм змістом відповідає вимогам «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 року (зі змінами) та Вимогами оформлення дисертації (наказ Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року зі змінами, внесеними згідно з наказом № 759 від 31 травня 2019 року), вимогам Положення на здобуття наукового ступеня доктора філософії в Одеському національному університеті імені І.І. Мечнікова (нова редакція)», затвердженого наказом ректора від 29 червня 2022 р. та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами внесеними згідно з Постановою КМ України № 341 від 21 березня 2022 р., а її автор – Парадісопулос Софроніос Іліас заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри історії України
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

А.В. Гедьо

17.01.2024

Анатолій А.В. Гедьо

засвідчую

